

Recenze / Reviews

Meretatonina kaple Slunečník

The Sunshade Chapel of Meritaten

BŘETISLAV VACHALA

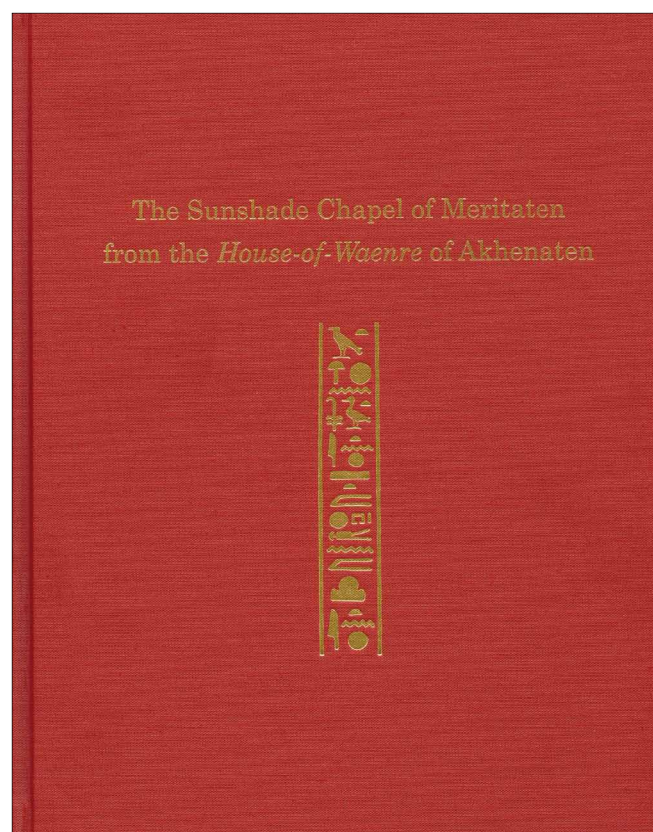
Český egyptologický ústav Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1

V Egyptské sbírce Archeologického a antropologického muzea Pennsylvánské univerzity ve Filadelfii se od roku 1900 nachází zajímavý a důležitý kvarcitový architektonický fragment (Penn Museum E 16230), vzhledem k zaoblenému hornímu okraji někdy označovaný jako „amarnská stéla“ (kap. 1, s. 1–7). Když ve zmíněném roce nabídla fragment k legálnímu prodeji Egyptská památková služba, zakoupil ho v Káhiře prominentní filadelfský občan Jones Wister (kap. 2, s. 9–13). Po návratu do Spojených států Wister daroval fragment Pennsylvánskému muzeu a Škole uměleckých řemesel, které ho zapůjčily k vystavení v univerzitním muzeu. Avšak až v roce 1931 byl fragment úředně zahrnut do jeho Egyptské sbírky pod číslem E 16230 (obr. 1).

Přestože pojednávaná památka pocházející z doby Achnatonovy vlády (ca. 1353 – 1336 př. n. l.: E. Hornung – R. Krauss – D. A. Warburton, [eds.], *Ancient Egyptian Chronology*, Leiden – Boston 2006, s. 206–208, 492) je vskutku působivá svými rozměry (výška 238 cm; šířka 69 cm; tloušťka 27 cm; váha 1100 kg) a významná svou výzdobou a nápisy provedenými v hlubokém reliéfu, jistou pozornost jí v minulosti věnovali pouze egyptologové Hermann Ranke (1950) a Cyril Aldred (1973). Avšak důkladně ji prozkoumal a podrobně popsal, interpretoval a publikoval až nyní Josef Wegner v předložené monografii rozvržené do 13 kapitol (s. 1–153).

Materiálem tohoto fragmentu, který patří mezi největší dochované prvky královské architektury amarnské doby, je hnědý křemenec z lomů v Gabalu el-Ahmaru na severovýchodním okraji dnešní Káhiry. Přední stranu fragmentu zdobí dvě větší (A, B) a dvě neúplně menší (D, E) scény zachycující Achnatona a menší ženskou postavu (jeho nejstarší dceru Meretaton) obětující bohu Atonovi v tradiční podobě slunečního kotouče (D. B. Redford, *The Sun-disc in Akhenaten's Pro-*

gram: Its Worship and Antecedents, *Journal of the American Research Center in Egypt*, 13 [1976], s. 47–61, 17 [1980], s. 21–38), z níž vyzarují životodárné paprsky zakončené lidskými rukama (kap. 3, s. 15–31). Jako scéna C je označen zbytek nápisu v pravé horní části fragmentu. Přestože jsou doprovodné nápisy značně poškozené, dají se číst a autorovi publikace umožňují jednak proniknout do Achnatonova náboženského výzdobného programu, jednak postihnout úlohu žen jeho královské rodiny. Velkou vypovídací hodnotu mezi nápisy mají kartuše s různými podobami Atonova jména a jeho přívlastků (kap. 4, s. 33–40). Původně byly do velké části reliéfní

Přebal knihy: Wegner, Josef (2017): *The Sunshade of Meritaten from the House-of-Waenre of Akhenaten*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology. IX + 164 stran, 8 tabulí. ISBN 978-1-934536-87-2.

Obr. 1: Dochovaný fragment průčelí Meretatoniny kaple (Penn Museum E 16230). (J. Wegner 2017, tab. 1.)

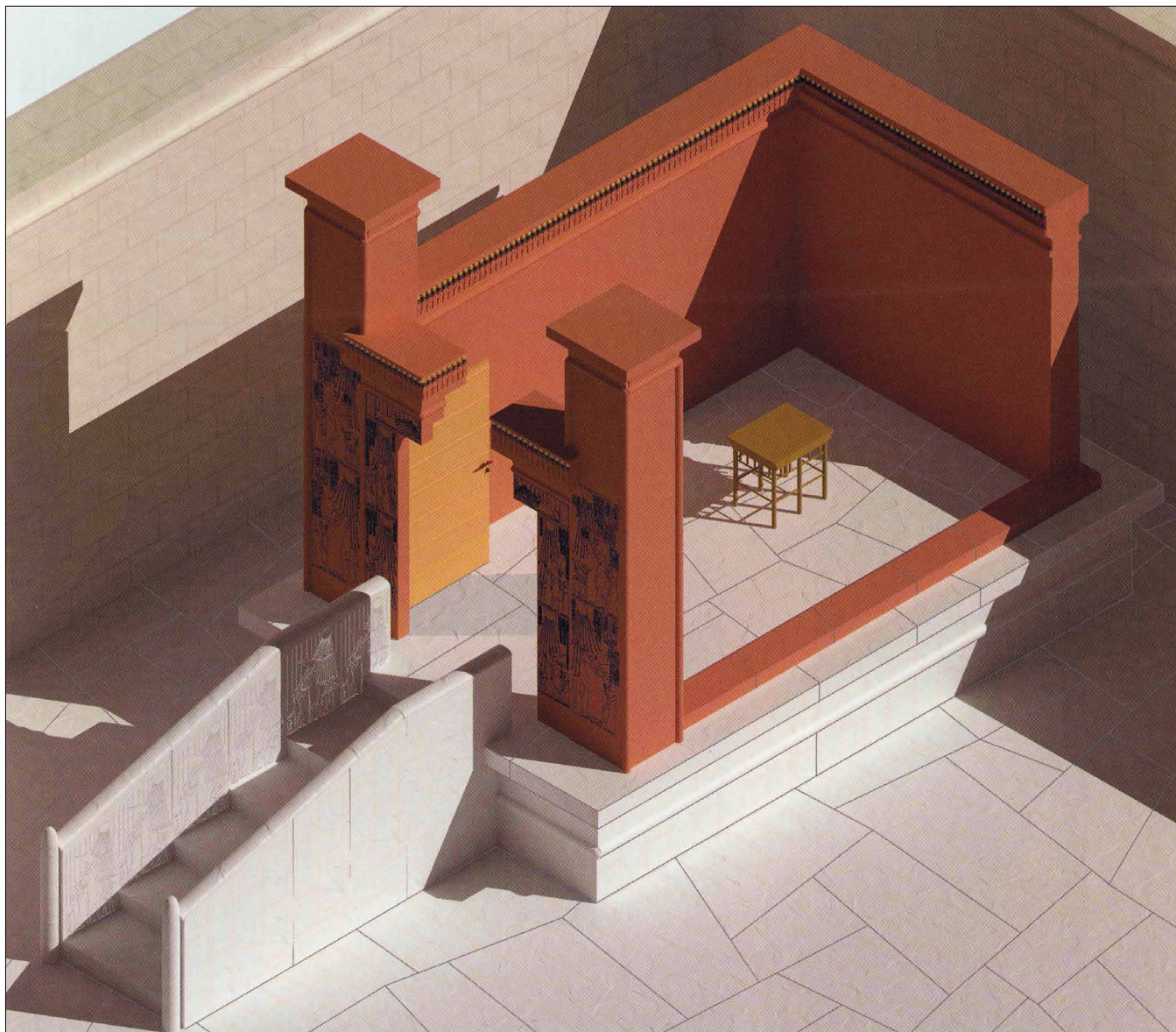

Obr. 2: Rekonstrukce pylonového průčelí Meretatoniny kaple s její malovanou reliéfovou výzdobou. (J. Wegner 2017, tab. 7.)

výzdoby fragmentu a hieroglyfických značek vsazeny inleje (kap. 5, s. 41–51) z různobarevných materiálů (fajánse, polodrahokamů, skla a kovu), což během dne jistě vyvolávalo efektní barevnou hru světla a stínu v průčelí stavby, jejíž součástí byl tento architektonický fragment.

Na základě důkladného studia a vyhodnocení scén a nápisů na fragmentu E 16230 dospěl Wegner k oprávněnému názoru, že onou stavbou byla kaple Slunečník princezny Meretaten. Zde bychom ovšem mohli polemizovat s autorovým překladem názvu této kaple. Primární význam slova *šut* je stín (R. Hannig, *Die Sprache der Pharaonen. Grosses Handwörterbuch Ägyptisch – Deutsch (2800 – 950 v. Chr.)*, Mainz am Rhein 1997, 2. vyd., s. 810; L. H. Lesco, *A Dictionary of Late Egyptian, II*, Providence 2004, 2. vyd., s. 114–115), čímž se míní stín, který každodenně poskytuje sluneční bůh Re řídící celou přírodu a veškeré dění v ní, nikoli tedy něco uměle vytvořeného lidskou rukou, jako byl slunečník – lidská ochrana před slunečními paprsky. Proto bych raději volil překlad kaple Slunečního stínu. Nicméně Wegnerovi se rovněž podařilo nejen určit původní přesné umístění fragmentu v levé horní části pylonového průčelí kaple, ale také vytvořit její věrohodnou rekonstrukci (kap. 6, s. 53–76, tab. 7–8; naše obr. 2–3). Autor zároveň poprvé vyhodnocuje všechny dochované prameny ke kaplím Slunečního stínu a zamýšlí se nad jejich úlohou a významem (kap. 7, s. 77–105).

Zatímco dvě Meretatoniny kaple Slunečního stínu se nacházely v Amarně v komplexech Maruaton a Perhaj, fragment

Obr. 3: Celková rekonstrukce Meretatoiny kaple Slunečního stínu. (J. Wegner 2017, tab. 8.)

E 16230 pochází z její třetí kaple stojící v paláci (instituci ?) zvané Dům Vaenrea, který mohl být v Amarně (kap. 8, s. 107–118) nebo v Héliopolí (kap. 9, s. 119–126). Autor se přitom dosti oprávněně přiklání ke druhé možnosti. Héliopolí (zřejmě považované rovněž za Achetaton) totiž přikládal Achnaton velký význam jako prastarému centru slunečního kultu a také v něm uskutečňoval rozsáhlý stavební program, jehož součástí mohla být i kaple Slunečního stínu jeho dcery Meretaton. Wegner v této souvislosti rovněž zmiňuje fakt, že materiál fragmentu E 16230, který byl navíc nalezen v nedaleké Káhiře, pochází z již zmíněného blízkého kvarcitového lomu v Gabalu el-Ahmaru – jednoho ze dvou kvarcitových lomů v Egyptě. Gabal el-Ahmar byl ostatně zdrojem kvarcitu běžně používaného již při stavbě pyramid Staré říše (D. Klemm – R. Klemm, *The Stones of the Pyramids. Provenance of the Building Stones of the Old Kingdom Pyramids of Egypt*. Berlin

– New York 2010, s. 7–11). Druhé známé kvarcitové lomy se nacházely v Gabalu Gulábu a Gabalu Tingáru u Asuánu (B. A. Aston – J. A. Harrell – I. Shaw, Stone, In: P. T. Nicholson – I. Shaw, [eds.], *Ancient Egyptian Materials and Technology*, Cambridge 2000, s. 5–77 [53–54]; R. W. O'B. Knox – R. Stadelmann – J. A. Harrell – T. Heldal – H. Sourouzian, Mineral Fingerprinting of Egyptian siliceous sandstones and the Quarry source of the Colossi of Memnon, In: N. Abu-Jaber, E. G. Bloxam, P. Degryse, T. Heldal, [eds.], *QuarryScapes: ancient stone quarry landscapes in the Eastern Mediterranean*, Trondheim 2009, s. 77–85).

Velmi zajímavý je ovšem i další osud našeho fragmentu po smrti Achnatona, kdy skončila jeho náboženská reforma, sídelní město Achetaton a všechny Atonovy chrámy byly zbořeny, sochy svrženy a jméno krále odstraněno téměř ze všech památek, aby nadále už nic nepřipomínalo „nepřítele a kací-

ře z Achetatonu“. S *damnatio memoriae* se ostatně ve starém Egyptě setkáváme již od Staré říše (É. Drioton, Une mutilation d'image avec motif, *Archiv orientální*, 20 [1952], s. 351–355; N. Kanawati, *Conspiracies in the Egyptian Palace. Unis to Pepy I*, London – New York 2003; S. Soleiman, An attempt to identify the erased figures of offering bearers in some scenes of Kagemni's tomb at Saqqara, In: M. Bárta – F. Coppens – J. Krejčí, [eds.], *Abusir and Saqqara in the Year 2015*, Prague 2017, s. 391–400). Ovšem právě tak i Achnaton nechal během své vlády systematicky ničit vyobrazení a zahlazovat jména zavřených božstev, zvláště Amona (B. M. Bryan, Episodes of Iconoclasm in the Egyptian New Kingdom, In: N. N. May, [ed.], *Iconoclasm and Text Destruction in the Ancient Near East and Beyond*, Chicago 2012, s. 363–394 [369–377]). Totéž ovšem zanedlouho postihlo jeho samotného a Atona. V poamarnské době byla samozřejmě zničena i pojednávaná Meretatonina kaple, stejně jako byly scény a nápisy jejího jediného dochovaného fragmentu E 16230 záměrně poškozeny a z velké části stesány (kap.10, s. 127–130).

Přibližně po 130 letech kameníci tento fragment, coby vhodný kvarcitový blok, v horní části zaoblili a upravili, aby mohl posloužit jako podstavec pro sfingu krále Merenptaha, což potvrzují nápisy vytesané na bočních plochách fragmentu (kap. 11, s. 131–140). A právě Merenptah byl velkým stavitelem v Héliopoli a nedalekém někdejší sídelním městě Menoferu, kde si nechal vybudovat palác, zádušní chrám a kenotaf (F. Servajean, *Mérenptah et la fin de la XIXe dynastie*, Paris 2014, s. 258–276).

Chrám v Héliopoli se začaly rozebírat začátkem římské doby a jejich kámen posloužil jako příhodný stavební materiál. Také fragmentu E 16230 – tentokrát podstavci Merenptahovy sfingy, se dostalo nového uplatnění jako prahu (časem hodně „ošlapaném“) v některé, dnes neexistující budově v centru středověké Káhiry (kap. 12, s. 141–146). Místem nálezů fragmentu se nakonec v roce 1899 stala jistá slepá ulička ve čtvrti Muskí. Kamenné bloky z rozebraných faraonských staveb, které je někdy možné identifikovat (B. Vachala, 'The Green Chapel' of Amasis. An Ancient Egyptian *Spolium* in Medieval Cairo, In: *Abusir and Saqqara in the Year 2020*, v přípravě), se ostatně běžně znovu používaly při výstavbě islámské Káhiry za Fátimovců, Ajjúbovců, mamlúků i Osmanů.

V závěrečné kapitole (kap. 13, s. 147–153) autor shrnuje všechny poznatky o fragmentu E 16230 a podrobně se věnuje princezně Meretaton, která zastávala prominentní postavení v královské rodině za panování svého otce Achnatona a v posledních letech jeho sedmnáctileté vlády měla i politickou moc. Vždyť se ve 12. roce Achnatonovy vlády i ona stala jeho „velkou královskou manželkou“ - vedle své krásné (?) (D. C.

Forbes, Forensic Reconstruction of Mummy KV 35-YL, *Kmt. A Modern Journal of Ancient Egypt*, 29 [2018], no. 2, s. 18–25; A. Dodson, Nefertiti & the Young Lady, *Kmt*, 29 [2018], no. 2, s. 26–27; W. R. Johnson, Further Thoughts on the Young Lady Forensic Reconstruction, *Kmt*, 29 [2018], no. 2, s. 28)

matky Nefertiti, která je s tímto titulem doložena ještě v 16. roce panování svého manžela Achnatona na graffitu nedávno objeveném ve vápencovém lomu u vesnice Dér Abú Hinnis (asi 10 km na sever od Amarny) (A. Van der Perre, Nofretetes [vorerst] letzte dokumentierte Erwähnung, In: F. Seyfried, [ed.], *Im Licht von Amarna – 100 Jahre Fund der Nofretete*, Petersberg 2012, s. 195–197; A. Van der Perre, The Year 16 graffito of Akhenaten in Dayr Abū Hinnis. A Contribution to the Study of the Later Years of Nefertiti, *Journal of Egyptian History*, 7 [2014], no. 1, s. 67–108) a která se pravděpodobně v posledním roce Achnatonovy vlády stala i jeho spoluvládkyňní (W. R. Johnson, Fresh Evidence for an Akhenaten/Nefertiti Coregency. A *Talatat* Block from Hermopolis With a New Join, *Kmt*, 29 [2018], no. 1, s. 71–76). Úlohu faraona po Achnatonově smrti potom musela Nefertiti plnit ještě další dva roky (= 3. rok její vlády) (J. P. Allen, The Amarna Succession Revised, *Göttinger Miszellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion*, 249 [2016], s. 9–13 [11–12]).

Období od Achnatonovy smrti do korunovace Tutanchatona (syna Achnatona a Nefertiti nebo syna Achnatonova mladšího bratra Smenchkarea a jeho vlastní sestry nebo ... ?) zůstává stále dosti nejasné, nicméně můžeme doufat, že se objeví nové prameny, které nám umožní lépe jí porozumět. Nyní se ale například ukazuje, že Nicholasem Reevesem (2015) předpokládaný pohřeb Nefernefruaton – Nefertiti (pozn. 13.4. na s. 153) se v Tutanchamonově hrobce v Údolí králů (KV 62) nenachází...

Wegnerova kniha, na jejíž závěr je připojena obsáhlá bibliografie (S. 155–164: tam bych jen doplnil své zde uvedené položky), je velice srozumitelná, čtivá a krásně ilustrovaná. Může být vzorem, a to nejen pro egyptology, archeology a historiky umění, ale například také pro zainteresované studenty příbuzných vědních oborů, jak na základě hlubokých znalostí, pátrání a schopnosti kombinovat lze pojednat zapomenutý starověký monument a z minima vytěžit maximum. Závěrem můžeme říci, že tato monografie představuje příkladné zpracování významné staroegyptské památky, která díky jejímu autorovi přináší nové hodnotné informace o amarnské době a jejích protagonistech.

Kontakt: Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bretislav.vachala@ff.cuni.cz.